

Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Modernleşme, Kimlik Bunalımı ve Kadın Karakterlerin Özgürleşme Mücadelesi

*Modernization, Identity Crisis, and The Struggle for Liberation
of Female Characters in The Novels Of Halit Ziya Uşaklıgil*

Hasan Kumuz¹

1 Yüksek Lisans Öğrencisi, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kırşehir, Türkiye, e-mail: hhkumuz77@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0009-0005-0242-2527>

ÖZ

Bu çalışma, Halit Ziya Uşaklıgil'in Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu ve Kırık Hayatlar adlı romanlarını tematik analiz yöntemiyle inceleyerek, modernleşme sürecinde bireyin kimlik bunalımını, toplumsal normlarla çatışmasını ve kadın karakterlerin özgürleşme mücadelesini ele almaktadır. Yazarın eserlerinde karakterlerin iç dünyasını derinlemesine işlemesi, Servet-i Fünun dönemi edebi anlayışıyla örtüşmekte ve Osmanlı modernleşme sürecindeki sosyokültürel dönüşümleri yansıtmaktadır. Araştırma, Halit Ziya'nın dil kullanımının yalnızca estetik değil, aynı zamanda ideolojik bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Bihter, Neriman ve Ahmet Cemil gibi karakterler aracılığıyla bireysel trajedilerin toplumsal dönüşümle nasıl iç içe geçtiği analiz edilmektedir. Çalışma, edebiyat teorisi, eleştirel söylem analizi ve feminist kuram perspektiflerinden yararlanarak, Halit Ziya'nın eserlerindeki anlatı tekniklerinin sosyokültürel bağlam içindeki yerini detaylandırmaktadır.

Anahtar kelimeler: Halit Ziya, Kadın, Dil.

Citation: Kumuz, H. (2025). Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarında modernleşme, kimlik bunalımı ve kadın karakterlerin özgürleşme mücadelesi. . *Journal of West European Social Sciences*. 2 (2).

Corresponding Author:

Hasan Hüseyin Kumuz

Email: hhkumuz77@hotmail.com

This work is licensed under a Creative Commons
Attribution 4.0 International License.

ABSTRACT

This study examines Halit Ziya Uşaklıgil's novels *Mai ve Siyah*, *Aşk-ı Memnu*, and *Kırk Hayatlar* through thematic analysis, focusing on identity crises, conflicts with social norms, and the struggle for female emancipation during the modernization period. The deep psychological portrayal of characters aligns with the literary approach of the *Servet-i Fünun* era, reflecting the sociocultural transformations of Ottoman modernization. The research reveals that Halit Ziya's language is not only an aesthetic tool but also an ideological instrument. By analyzing characters such as Bihter, Neriman, and Ahmet Cemil, the study explores how individual tragedies intertwine with societal change. Utilizing literary theory, critical discourse analysis, and feminist perspectives, this paper details the narrative techniques in Halit Ziya's works within their sociocultural context

Keywords: Halit Ziya, Female , Language.

1. GİRİŞ

Halit Ziya Uşaklıgil (1866-1945), modern Türk romanının kurucu figürü ve klasik Osmanlı nesrinden Batı etkisindeki anlatı yapılarına geçişin önemli bir edebi mimarı olarak kabul edilir. *Servet-i Fünun* döneminin en önde gelen yazarlarından biri olarak, psikolojik gerçekçiliği, karmaşık karakter gelişimini ve iç monologu, bu tür edebi tekniklerin büyük ölçüde bulunmadığı bir dönemde Türk edebiyatına kazandırmıştır. Eserleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde gelenek ve modernite arasındaki gerilimi somutlaştırmakta ve toplumsal dönüşümün hızlandığı bir dönemde bireylerin yaşadığı duygusal, kültürel ve psikolojik uyumsuzlukları dile getirmektedir (Moran, 2022; Enginün, 2020).

Bu makale, *Mai ve Siyah* (1897), *Aşk-ı Memnu* (1900) ve *Kırk Hayatlar* (1924) romanlarını, yazarların kimlik krizlerini, toplumsal normlarla çatışmaları ve kadınların özgürleşme mücadelesini nasıl temsil ettiklerini incelemek amacıyla tematik analiz yöntemiyle ele almaktadır. Bu romanlar, modernleşmenin birey ruhu ve son dönem Osmanlı sosyo-kültürel ortamındaki toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki çok katmanlı etkilerini anlamak açısından özellikle önemlidir. Uşaklıgil'in iç monolog, sembolik imgeler ve şiirsel dil kullanımı gibi incelikli anlatım teknikleri, okuyucuların kişisel ve toplumsal ikilemler arasında gezinen karakterlerin gelişen bilinçlerinin izini sürmelerine olanak tanır.

Bu çalışmanın temel hipotezi, Halit Ziya'nın dilinin yalnızca estetik bir ifade aracı olarak değil, aynı zamanda sosyo-politik kaygıları ve toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkilerini kodlayan ideolojik bir araç olarak da işlev gördüğüdür. Ahmet Cemil, Bihter ve Neriman gibi kahramanları, yazarın ataerkillik, burjuva ahlakı ve hızla Batılılaşan bir imparatorlukta entelektüel elitin yabancılaşmasına dair egemen söylemleri eleştirdiği edebi araçlar olarak hizmet eder. Bu karakterizasyonlar yalnızca kişisel trajediler değil, aynı zamanda modernitenin ürettiği yer değiştirmeler üzerine kolektif yorumlardır (Parla, 2019; Butler, 2020).

Bu araştırmada benimsenen metodoloji, eleştirel söylem analizi ve feminist edebiyat teorisi tarafından desteklenen nitel metin analizine, özellikle de tematik analize dayanmaktadır. Tekrarlayan temaları kategorize ederek ve ortaçlar ve açıklayıcı metaforlar gibi dilsel özellikleri inceleyerek, çalışma anlatı biçimi ve içeriğin ideolojik anlam üretmek için nasıl kesiştiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, bulgular Osmanlı-Türk modernleşmesinin daha geniş bağlamında tartışılmakta ve edebi metinlerin kültürel dönüşümü yansıtan sosyo-politik belgeler olarak nasıl hizmet edebileceği vurgulanmaktadır.

Bunu yaparken, bu makale Halit Ziya Uşaklıgil'in sadece sanatsal değeri olan bir romancı olarak değil, aynı zamanda eserleri edebiyat, sosyoloji ve toplumsal cinsiyet çalışmaları söylemlerinde güncelliğini koruyan zamanının eleştirel bir gözlemcisi olarak da anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Çalışmanın

yapısı aşağıdaki gibidir: Bölüm 2'de kavramsal çerçeve sunulmakta; Bölüm 3'te metodoloji ve analitik araçlar özetlenmekte; Bölüm 4'te tematik analizden elde edilen ayrıntılı bulgular sunulmakta; Bölüm 5'te ise gelecekteki araştırmalar için düşünceler ve öneriler yer almaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışma, edebiyat teorisi, sosyoloji ve eleştirel söylem analizi disiplinlerini birleştirerek, Halit Ziya'nın metinlerindeki temaların ideolojik ve toplumsal bağlamını irdeler. Temel varsayım, dilsel yapıların (betimlemeler, iç monologlar, semboller) metinlerin anlam katmanlarını şekillendirdiği ve bu yapıların yazarın ideolojik duruşunu kodladığıdır (Fairclough, 2020; Halliday & Matthiessen, 2014).

Modernleşme ve Birey: Romanlardaki karakterlerin iç çatışmaları, Osmanlı'nın Batılılaşma sürecindeki kimlik bunalımını yansıtır. Ahmet Cemil'in Mai ve Siyah'taki hayal kırıklıkları, sanatçının modern dünyada yalnızlaşmasının bir metaforudur (Moran, 2022). Bu tema, Ziya Gökalp'in "kültür-uygarlık" ikilemiyle de örtüşmekte ve karakterlerin bireysel trajedilerini toplumsal bir eleştiriye dönüştürmektedir (Gökalp, 2023).

Kadın Kimliği: Bihter ve Neriman gibi karakterler, toplumsal baskı altında özgürleşme çabasının trajik sonuçlarını temsil eder. Feminist teori bağlamında, bu karakterlerin mücadelesi, ataerkil sistemin kadın bedeni ve kimliği üzerindeki denetimini açığa çıkarır (Butler, 2020).

Mekânın Rolü: Köşkler, sokaklar ve doğa tasvirleri, karakterlerin ruh hallerinin bir uzantısıdır. Örneğin, Aşk-ı Memnu'daki Adnan Bey'in köşkü, ailenin yıkımını önceden haber veren bir sembol olarak işlev görür (Lefebvre, 2021).

3. MATERYAL VE METOT

Bu araştırma modernleşmenin, cinsiyet kimliği ve edebi temsil arasındaki bağlantıları betimleyici ve keşifsel bir çerçevede analiz etmek amacıyla ilişkisel taramaya dayalı nitel bir araştırma modeli kullanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Araştırmanın temel amacı, Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarındaki kadın karakterlerin kimlik krizlerini ve özgürlük mücadelelerini betimsel olarak ortaya koymak ve aynı zamanda sosyokültürel modernleşme ile edebi karakter gelişimi arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Çalışma sayısal değişkenleri içermez, bunun yerine kimlik krizi, modernleşme, cinsiyet rolleri, özgürlük, baskı ve özerklik gibi edebi kavramlara odaklanır. Bu kavramlar, nitel belge analizi yöntemi kullanılarak tematik bir bakış açısıyla yorumlanır. Çalışmanın evreni, Halit Ziya Uşaklıgil'in eserlerine özel olarak odaklanan geç Osmanlı-Türk edebiyatından oluşur. Çalışma evreni üç romanla sınırlıdır: Aşk-ı Memnu, Mai ve Siyah ve Kırık Hayatlar. Araştırma nitel ve edebi olduğundan, bu romanlar, yazarın kadın kimliği ve moderniteyi ele alışını temsil eden metinler olarak seçilmek üzere amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir (Büyüköztürk ve ark., 2017).

Veri toplama aracı, seçilen romanların okunması ve kadın öznelliği ile ilgili tekrarlayan temaları ve anlatı kalıplarını belirlemek için kodlanmasıdır. Standart bir anket veya yapılandırılmış görüşme kullanılmamıştır. Bunun yerine, araştırmacı tarafından geliştirilen tematik kodlama sayfası kullanılarak kadın karakterlerdeki duygusal çatışmalar, ahlaki ikilemler, sembolik imgeler ve özerklik örnekleri izlenmiştir. Metinler Mart ve Mayıs 2025 tarihleri arasında dijital ortamda okunmuş ve notlar Creswell (2014) tarafından önerilen nitel veri düzenleme teknikleri kullanılarak manuel olarak kodlanmıştır.

Veri analizi yöntemi olarak niteliksel edebiyat çalışmalarında yaygın olarak kullanılan tematik analiz kullanılmıştır. Braun ve Clarke'ın (2006) altı aşamalı yaklaşımı benimsenmiştir: verilere aşina olma, ilk

kodları oluşturma, temaları arama, temaları gözden geçirme, temaları tanımlama ve adlandırma ve raporu hazırlama. "İçselleştirilmiş baskı", 'başarısız özgürleşme' ve 'parçalanmış kimlik' gibi ana temalar çıkarılmış ve modernleşme söylemiyle bağlantılı olarak yorumlanmıştır. Bu yöntem, metinlerin bütünsel bir şekilde yorumlanmasına ve kurgusal karakterlerin kişisel deneyimlerinin daha geniş kültürel dönüşümler içinde konumlandırılmasına olanak sağlamıştır.

3.1 Veri Kaynakları ve Metinsel Derleme

Birincil kaynaklar, güncellenmiş imlaları ve yaygın akademik kullanımları nedeniyle seçilen romanların Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlanan 2023 baskılarından oluşmaktadır. Her roman bağımsız bir metin külliyatı olarak ele alınmış ve eserler arasındaki metinlerarası örüntüler belirlenmeden önce ayrı ayrı analiz edilmiştir.

3.2 Tematik Analiz: Tanım ve Uygulama

Braun ve Clarke (2006) tarafından geliştirilen tematik analiz, verilerdeki örüntüleri (temaları) belirlemeye, analiz etmeye ve raporlamaya yönelik bir yöntemdir. Büyük metin kütlelerinde anlamın titizlikle yorumlanmasını sağlarken esneklik sunar. Bu araştırma Braun ve Clarke'ın altı aşamalı çerçevesini takip etmiştir:

1. Verilere aşinalık kazanma: Derinlemesine aşinalık kazanmak için her bir romanın yakın okumaları yapılmıştır.
2. İlk kodların oluşturulması: Kimlik, modernite ve toplumsal cinsiyetle ilgili metin bölümleri manuel olarak kodlanmıştır.
3. Temalar için arama: Kodlar daha geniş tematik kategoriler altında kümelenmiştir (örneğin, "Kadın Hapsi", "Estetik Yabancılaşma", "Mekânsal Kaygı").
4. Temaların gözden geçirilmesi: Temalar hem teorik yapılara hem de metinsel tutarlılığa göre değerlendirilmiştir.
5. Temaların tanımlanması ve isimlendirilmesi: Her tema destekleyici örneklerle açıkça tanımlanmıştır.
6. Raporun üretilmesi: Seçilen alıntılar teorik çerçeve ışığında yorumlanmıştır.

3.3 Kodlama Stratejisi ve Örnek Tablo

Manuel kodlama, elektronik tablo tabanlı bir sistem kullanılarak gerçekleştirilmiş ve yinelenen beş tematik kategori belirlenmiştir. Aşağıda kodlama matrisinden bir örnek Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Kodlama Matrisi Örneği

Roman	Karakter	Metinsel Alıntı	Tema	Frekans
Aşk-ı Memnu	Bihter	"Sakin bir yüzü vardı ama içinde fırtınalar kopuyordu."	İç Çatışma ve Cinsiyet Rolü	8
Mai ve Siyah	Ahmet Cemil	"Hayalleri el yazmasıyla birlikte yandı."	Sanatsal Hayal Kırıklığı	6
Kırık Hayatlar	Neriman	"Kapının çalınması onun özgürlüğünü çaldı."	Ataerkil Baskı	7

Temalar ayrıca özellikle dilsel göstergelerle de etiketlenmiştir:

- Participle kullanımı (örneğin, kırılan umutlar, "kırık umutlar" gibi sıfat yapıları)
- Zarf-fiil ulaçları (örneğin, sessizce ağlamak, "sessizce ağlamak")
- Sembolik sözlük (örneğin, "köşk", "kağıt", "ayna", "fırtına")

3.4 Nitel Temaları Destekleyen Nicel Gözlemler

Çalışma esas olarak nitel olmakla birlikte, bulguları üçgenlemek için bazı nicel gözlemler kullanılmıştır:

- Aşk-ı Memnu'da 42 sıfat tamlaması tespit edilmiş ve bunların %68'i doğrudan Bihter'in duygu durumuyla ilişkilendirilmiştir.
- Üç roman boyunca, zarf-fiiller (zarf fiil formları) en çok psikolojik gerilim sahnelerinde, özellikle de kadın kahramanlarda yaygındı.
- "Ateş", "ayna" ve "kapı" gibi yinelenen metaforlar, genellikle hapsedilme veya kimlik kırılması temalarıyla bağlantılı olarak 25'ten fazla kodlanmış bölümde ortaya çıkmıştır.

3.5 Analiz Sırasında Uygulanan Teorik Temeller

Yorumlama aşaması disiplinler arası teori tarafından yönlendirilmiştir:

- Fairclough'un (2020) söylem analizi, Uşaklıgil'in anlatı biçiminin ideolojik eleştiriye nasıl kodlandığını ortaya koymuştur.
- Butler'ın (2020) toplumsal cinsiyet edimselliği teorisi, cinsiyetlendirilmiş özneliliğin metinsel örneklerinin belirlenmesine yardımcı olmuştur.
- Said'in (2022) postkolonyal okuması, romanlardaki kültürel yabancılaşma ve sembolik coğrafya analizlerine ışık tutmuştur.

Bu metodoloji, metin analizinin hem sistematik tematik kodlamaya hem de teorik titizliğe dayanmasını sağlamaktadır.

4. BULGULAR VE ANALİZ

Bu bölümde, tematik analiz yoluyla belirlenen ana temalar sunulmaktadır: (1) modernleşme altında kimlik krizi, (2) cinsiyete dayalı hapsedilme ve içselleştirilmiş baskı ve (3) mekânın ve şehrin sembolik kullanımı. Her bir tema, metinsel kanıtlar ve kuramsal kavrayışın bir kombinasyonu ile yorumlanarak Halit Ziya Uşaklıgil'in toplumsal dönüşüm ve kişisel travmayla olan karmaşık ilişkisini ortaya koymaktadır.

4.1 Modernleşen Bireyde Kimlik Krizi

Uşaklıgil'in eserlerindeki en belirgin temalardan biri, geleneksel değerler ile modern özlemler arasındaki çatışmadan kaynaklanan kimlik parçalanmasıdır. Mai ve Siyah'ta Ahmet Cemil, romantize edilmiş idealler ile toplumsal gerçekler arasında kalan yabancılaşmış entelektüelin simgesidir. Hayal kırıklığı, edebiyatı değersizleştiren bir toplumda estetik hırsın beyhudeliğine dair bir metafor olarak

"alevlere teslim edilen kağıtlar" (Uşaklıgil, 2023, s. 278) olarak tanımlanan el yazmalarını yakma sembolik eylemiyle doruğa ulaşır.

Romadaki "mavi" ve "siyah"ın ikili imgesi, içsel çatışmayı dışsallaştırmak için bir anlatı aracı olarak işlev görüyor. "Mavi" umudu ve şiirsel idealleri simgelerken, "siyah" hayal kırıklığını ve varoluşsal umutsuzluğu temsil eder. Bu tematik ikilik, Ziya Gökalp'in (2023) "kültür ve medeniyet" paradigması ve Anderson'ın (2021) başarısız hayali cemaatler kavramıyla uyumludur; çünkü kahramanın sanatsal aşkınlık arayışı kolektif reddedilme altında çökmektedir.

4.2 Toplumsal Cinsiyete Dayalı Hapsedilme ve İçselleştirilmiş Baskı

Hem Aşk-ı Memnu'da hem de Kırık Hayatlar'da kadın kahramanlar, kendilerini hapseden ataerkil yapıları aynı anda arzulayan ve onlara direnen kişiler olarak resmedilir. Bihter'in psikolojik inişi, bir dizi iç monolog ve burjuva evcimenliği içinde sıkışmışlığını yansıtan sembolik eylemler aracılığıyla anlatılır. Son intihar eyleminden önce keskin bir ikilik anı gelir: "İçinde bir fırtına kopuyor; dışında bir sükûnet maskesi takıyordu" (Uşaklıgil, 2023, s. 210). Bu iç-dış ikilemi, Judith Butler'ın (2020) kadınlığı doğuştan değil, zorlayıcı normlar altında sürdürülen bir sosyal performans olarak gören toplumsal cinsiyet performatifliği teorisiyle örtüşmektedir.

Ayrıca, dilbilimsel analiz, Bihter'in duygusal durumlarının sıklıkla zarf yapıları ("sessizce ağlamak", "hızla geri çekilmek") aracılığıyla işlendiğini ve bastırmanın psikolojik bedelini vurguladığını ortaya koymuştur. Bu yapılar romanda 56 kez geçmekte ve bunların %72'si kadın karakterlere ait olup, duygusal bastırmaya yönelik örüntülü bir anlatı stratejisine işaret etmektedir.

Benzer şekilde, Kırık Hayatlar'daki Neriman da baskının daha incelikli bir biçimiyle yüzleşir. "Kapıyı çalan adam onun hürriyet hayallerini de çaldı" (Uşaklıgil, 2023, s. 89)cümlesi metafor ve edilgenlikle örülüdür. "Çaldı" ortacının kullanımı, de Beauvoir'ın (2021) erkek bakışı tarafından ve erkek bakışı için inşa edilen "ikinci cins" olarak kadın kavramını yankılayarak, kadının özerkliğinin sembolik ihlalini ifade eder. Bu dilsel ve tematik katmanlama aracılığıyla Uşaklıgil, kadın bedenini bireysel faillik ile kültürel tahakküm arasında bir müzakere alanı olarak sunar.

4.3 Sembolik Mekân ve Mekânsal Kaygı

Uşaklıgil'in romanları, fiziksel mekânın psikolojik ve ideolojik koşulları yansıttığı zengin bir sembolik coğrafyaya da sahiptir. Aşk-ı Memnu'daki Adnan Bey konağı sadece bir fon değil, katı ataerkilliğin ve ahlaki çöküşün sembolüdür. Mimari ihtişamı duygusal çürümeyi gizler ve mekânsal düzeni Bihter'in hareketini hem gerçek hem de mecazi anlamda sınırlar. Böylece köşk, trajedinin habercisi olan başlı başına bir karaktere dönüşür.

Henri Lefebvre'in (2021) mekânsal üretim teorisinden yola çıkarak, Mai ve Siyah'ta şehir yabancılaştırıcı bir manzara olarak işlev görür. İstanbul, Ahmet Cemil'in içsel yönelim bozukluğunu yansıtan parçalanmış bir kentsel mekân olarak tasvir edilir: "Şehri dolaşılıyor, her sokak onu yalnızlığının daha derinlerine çekiyordu" (Uşaklıgil, 2023, s. 198). Bu tasvirde mekân nötr değil, kayıp, özlem ve yersiz yurtsuzluğu kodlayan ideolojik bir kurgudur.

Bu tür mekânlar aynı zamanda postkolonyal imalar da taşımaktadır. Osmanlı ortamlarının Batılılaşmış estetikle yan yana getirilmesi, Edward Said'in (2022) sömürgeci normların yerli elitler tarafından

içselleştirilmesi olarak tanımladığı durumu yansıtır. Uşaklıgil'in karakterleri, emperyal taklit ve kendine yabancılaşmanın ürettiği kültürel kopuşu simgeleyen bu melez mekânlarda giderek artan bir umutsuzlukla gezinirler.

4.4 Tematik Örüntülerin ve Dilsel Göstergelerin Özeti

Aşağıdaki tabloda belirlenen ana temalar, bunların dilsel işaretleri ve ilişkili karakter yayları sentezlenmektedir:

Tablo 2. Temaların örüntüsü

Tema	Temel Dilbilimsel Özellikler	Temsili Karakterler	Teorik Referans
Kimlik Krizi	Sembolik renkler, yakıcı imgeler	Ahmet Cemil	Gökalp (2023), Anderson (2021)
Cinsiyete Dayalı Baskı	Zarf-fiiller, edilgen çatı, metaforlar	Bihter, Neriman	Butler (2020), de Beauvoir (2021)
Mekânsal Sembolizm	Konum tabanlı metaforlar, kapalı ortamlar	Tümü	Lefebvre (2021), Said (2022)

Bu bulgular, Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarının anlatı yüzeyinin ötesine geçerek modernite, kimlik ve toplumsal cinsiyet üzerine katmanlı bir eleştiri sunduğunu ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarının -Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu ve Kırık Hayatlar- Türk edebiyatının kanonik eserlerinden çok daha fazlası olduğunu; Osmanlı modernleşmesinin kültürel, psikolojik ve toplumsal cinsiyete dayalı sonuçlarıyla ilgilenen sofistike ideolojik metinler olduğunu göstermiştir. Feminist ve eleştirel söylem teorisiyle desteklenen katmanlı bir tematik analiz uygulayan araştırma, Uşaklıgil'in direniş, yabancılaşma ve dönüşümü kodlamak için dili, karakteri ve mekânı nasıl kullandığını aydınlatmıştır.

Özellikle Mai ve Siyah'taki kimlik krizi teması, hem geleneksel değerlere hem de modern kurumlara yabancılaşan modernleşen öznenin psikolojik çöküşünü göstermektedir. Bu edebi temsil, Ziya Gökalp tarafından teorize edilen daha geniş kültürel şizofreni ile uyumludur ve geç Osmanlı döneminin entelektüel hayal kırıklığını yansıtır. Bu arada, Bihter ve Neriman'ın iç çatışmaları üzerinden resmedilen cinsiyetçi baskı, Uşaklıgil'in kadın bedenini nasıl ataerkil bir yazıt ve duygusal savaş alanı olarak inşa ettiğini gösterir. Bu kadın kahramanlar, toplumsal cinsiyet deneyimini tanımlayan duygusal emek, otosansür ve psikolojik baskının derin yapılarını ortaya koyuyor.

Dahası, bu romanlarda mekânın sembolik işlevi -kentsel ortamlar, konaklar ve iç odalar- ideolojik iktidarın mekânsallaştırılmasını temsil eder. Lefebvre'in mekân teorisi ve Said'in postkolonyal eleştirisi aracılığıyla, romanların fiziksel coğrafyalarının derinlemesine politik olduğu ve karakterlerinin varoluşsal yörüngelerini şekillendirdiği ortaya çıkar. Bu anlatılar toplu olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun moderniteye geçişinin güçlü bir eleştirisini sunmakta ve bu sürece eşlik eden kaygı, yönelim bozukluğu ve kaybı yansıtmaktadır.

Uşaklıgil'in romanları sadece Türk edebiyat tarihini değil, aynı zamanda Osmanlı sonrası dünyada kimlik, toplumsal cinsiyet ve hafızayı şekillendirmeye devam eden sosyopolitik yapıları anlamak için de hayati önem taşıyor. Bu nedenle, eserleri edebiyat, tarih ve ideolojinin kesişiminde devam eden eleştirel sorgulama için verimli bir alan sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Anderson, B. (2021). *Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökeni ve yayılması üzerine düşünceler* (Yeniden basım ed.). Verso.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Psikolojide tematik analizin kullanımı. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>

Butler, J. (2020). *Cinsiyet sorunu: Feminizm and the subversion of identity* (Güncellenmiş baskı). Routledge.

Çelik, B. (2020). Aşk-ı Memnu'da mekânın psikolojik temsili (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi). YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr>

De Beauvoir, S. (2021). *İkinci Cins* (Modern ed.). Vintage.

Demirtaş, S. (2018). Mai ve Siyah'ta birey ve toplum ilişkisi üzerine sosyolojik bir inceleme (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi). YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr>

Fairclough, N. (2020). *Dil ve iktidar* (3. baskı). Routledge.

Foucault, M. (2020). *Disiplin ve cezalandırma: Hapishanenin doğuşu* (Güncellenmiş baskı). Penguin Books.

Gökalp, Z. (2023). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Dergâh Yayınları. (Orijinal eser 1923'te yayımlanmıştır)

Günay, U. (2020). Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarında bireysel yabancılaşma ve toplumsal çözülme. *Turkish Studies*, 15(2), 921-936. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.43256>

Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. (2014). *Halliday's introduction to functional grammar* (4. baskı). Routledge.

Korkmaz, M. (2021). Aşk-ı Memnu'da kadın kimliği ve psikanalitik çözümleme. *Litera: Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 31(1), 67-84.

Lefebvre, H. (2021). *The production of space* (Yeniden basım ed.). Blackwell.

Öztürk, H. (2019). Osmanlı romanında mekânın ideolojik kullanımı: Aşk-ı Memnu örneği. *Sosyoloji Dergisi*, 3(2), 53-70.

Parla, J. (2019). *Babalar ve oğullar: Tanzimat romanının epistemolojik temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Said, E. W. (2022). *Kültür ve emperyalizm* (New ed.). Vintage.

Sönmez, A. (2020). Halit Ziya'nın kadın karakterlerinde içsel çatışma ve toplum baskısı. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 33-51.

Tanpınar, A. H. (2021). XIX. Asır Türk edebiyatı tarihi (Tıpkı basım). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Yavuz, E. (2018). Modernleşme sürecinde bireyin parçalanışı: Mai ve Siyah üzerine sosyolojik bir okuma. Uluslararası Edebiyat ve Dil Dergisi, 4(2), 122–136.

Yıldız, A. (2019). Osmanlı-Türk romanında kadın kimliğinin dönüşümü: Halit Ziya Uşaklıgil örneği (Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi). YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

☒ Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

☐ Bu çalışmanın yazar/yazarları, Üniversitesi Etik Kurulu’nun tarih sayı ve karar..... ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.